

ПОВОДОМ КЊИГЕ
**РАЗВОЈ ТАКТИКЕ
СОВЈЕТСКЕ АРМИЈЕ
1941-1945**

У издању Војноиздавачког завода ЈНА „Војно дело“ недавно је изашла још једна корисна књига „Развој тактике Совјетске армије 1941—1945“. Књига је написана у академији „М. В. Фрунзе“ катедри историје ратне вјештине, а штампана је 1958. у издању Министарства одбране СССР. Са својих близу 600 страница она нам омогућава да се још „потпуније упознамо са развојем тактике Совјетске армије у II светском рату“. Читав текст ове обимне књиге посвећен је „основним питањима развоја тактике одбране и напада“, базираним претежно на искуствима дивизија и корпуса који су дејствовали на главном правцу у стаљинградској и курској операцији. Ради лакшег праћења књига је подијељена у три дијела. Први дио разматра чињенице које су утицале на развој тактике Совјетске армије; други — развој тактике напада, а трећи развој тактике одбране. Разматрање развоја тактике илустровано је многим чињеницама које су занимљиве и нове као подаци и наговјештај да се критичније пришло стварима које су у своје време биле табу. Такво прилажење заслужује озбиљну пажњу сваког ко се бави војном историјом, а и теоријом ратне вештине.

Сам наслов књиге опомиње нас да пред собом имамо први покушај совјетских војних писаца да шире, cjеловитије историографски освјетле, па и теоријски уопште четворогодишња тактичка искуства јединица копнене војске у великом отаџбинском рату.

Група наставника историје ратне вештине академије „Фрунзе“, постављајући наслов свом раду, прихватила се тешког и деликатног посла. Аутори су преузели на себе голему обавезу од које су, као што се у предговору совјетског издавача истиче, обавили само један дио. И поред тога што пред собом имамо 600 страница текста и 74 шеме, совјетски издавач напомиње да је „свестрано проучавање борбеног искуства из прошлог рата ванредно велик и тежак рад... Но и део тог проучавања, које обухвата развој тактике општевојне борбе у свим њеним појавама, не може се осветлити у једној књизи. Због тога колектив аутора, разрађујући ово дело, није поставио себи циљ да у њему потпуно уопшти развој тактике Совјетске армије у годинама великог отаџбинског рата. Био је постављен ограничен задатак — показати најважније тенденције у основним питањима развоја тактике напада и одбране совјетских трупа и проанализирати основне факторе који су утицали на тај развој у годинама великог отаџбинског рата“.

Свођење садржаја текста на основна питања развоја тактике напада и одбране у главним операцијама и на одлучујућим правцима не треба схватити као недостатак већ само као једну карактеристику књиге коју не треба губити из вида с обзиром да је намијењена, између осталог, и слушаоцима војних школа „као помоћни наставни уџбеник“.

Код напада и одбране доминантни су развој ширине одсјека фронтова, повећавање тактичких густина на правцу главног удара и тежишту одбране, борбени пореци, садејство. Остала питања тактике напада и одбране само су узгредно захваћена, док дејства „у разним условима... у сусретној борби, у борби ноћу, а исто тако проучавања у ширем обиму питања борбеног обезбеђења трупа, аутори, наглашава предговор совјетског издања, „не анализирају у овом делу, пошто то сматрају наредним задатком“.

Међу чиниоце који су утицали на развој совјетске тактике прво се узима човјек, а затим наоружање пешадијских јединица и јединица њиховог ојачања. Трећи утицајни чинилац је организација војске, затим узајамни однос тактике и оперативне вјештине, а пети чинилац, који врши утицај на развој властите тактике, је тактика непријатеља. Сваки од ових пет сталних чинилаца обрађује се врло опширно. Стваралачку удружену функцију човјека, наоружања, организације, оперативне вјештине и тактике непријатеља, аутори су настојали да прикажу кроз читав рат који су подијелили на четири периода. Први, од 22. јуна 1941. до совјетске офанзиве код Стаљинграда (новембар 1942); други од новембра 1942. до децембра 1943; трећи обухвата операције у 1944. а четврти 1945. годину. И сва остала питања развоја совјетске тактике разматрана су кроз ова четири периода.

На страницама о улози човјека има неколико мјеста која скрећу пажњу читалаца, особито када је ријеч о првом периоду и почетним дејствима 1941. године. Истичући значај моралног чиниоца аутори узимају у обзир читаву грађу од које се ствара морал војника (друштвени поредак, „идеја одбране домовине“, особености националног карактера, обученост војника итд.). Из акцента писаца се може запазити, мада то они директно не кажу, да је у васпитању војника до рата било једностраности — више агитаторске температуре, практицистичке кратковидости на штету реалистичке, трезвене, далековидије процјене и цјелисходнијег дјеловања. „Душевна складност ратника није само продукт друштвеног поретка, развоја човека, његових националних карактеристика и осталог. То је исто тако резултат војног васпитања и обучавања... Ратно искуство је показало да што је виши ниво војног васпитања војника, што је он боље морално припремљен у складу са захтевима борбе, тиме је већа његова морална непоколебљивост... Није случајно што је у тешким условима кампање у лето и јесен 1941. године, упоредо са примерима масовног хероизма и непоколебљивости основне масе совјетских трупа, било појединих случајева недовољне издржљивости упркос међу слабо обученим људством, међу новим војницима. То се дешавало под утицајем изненадног прелаза непријатеља у напад, кад је он употребљавао такве начине борбе који су били слабо познати недовољно

обученим борцима, кад је користио масовне ударе своје авијације, а нарочито тенкова и слично. Све је то рађало специфичан „страх од тенкова“ или „страх од авиона“ који је смањивао ефикасност борбених дејстава“.

Уколико се на посредан начин замера васпитавању војника, утолико се више све његове слабости, испољене у првом и најтежем периоду рата, махом тумаче помањкањем борбеног искуства. Овај разлог је убједљив, без обзира на то што томе можда треба додати васпитање, које треба да има у виду одсуство практичног искуства.

Неоспорно је, међутим, да борбено искуство војника и старјешине игра ванредно велику улогу у развоју тактике. И баш у вези с тим питањем аутори кажу: „Неопходно је мало се задржати на улози теорије и праксе у развоју тактичких начела вођења борбе. У познавању и усавршавању тактике велика улога припада теорији. Што је оружје сложеније, а форме организације војске разноврсније, то већи значај добија теоријска припрема официра, одлично познавање технике и њених могућности. Теорија, међутим, и поред свог великог значаја, као што је ратно искуство показало, никада не може дати упутства за дејства у безбројним разноликим варијантама конкретне ситуације на бојишту. Тактички погледи из времена мира не могу дати потпун одговор на питање о целисходности ових или оних начина вођења борбе, јер многе од њих треба проверити у рату кад непријатељ стварно дејствује“.

У односу на доратну теоријску војну мисао, у којој је дјелимично ријеч и у поглављу о човјеку као фактору, аутори показују мање-више уздржљив став, заправо не замерају јој много. Недовољно критичан однос према њој уочљив је и у другим главама књиге. Могло би се закључити да је готово све било у најбољем реду. Додуше, разумљиво је да се све није могло предвидјети, да је рат ипак представљао „оригиналну лабораторију војне науке па, према томе, и тактике“, али мало необично стоји тврдња да је тактичка припрема у свему одговарала захтевима свога времена. Можда разлог за овакав, мање критичан, однос према теорији произилази из намјене књиге и професије аутора који су наставници академије.

Ово о предратној теорији можда не би требало толико истицати да не постоје и други совјетски историјски и теоријски радови и то новијег датума који ово питање дају у другом свјетлу. У књизи „Кратак осврт на развој совјетске оперативне вештине“ (издање Министарства народне одбране СССР 1960) генерал-мајор Семјонов у одјељку о одступној операцији пише, између осталог: „Чак се и сама реч „одступање“ није употребљавала у нашим правилима и учбеницима“ (Стр. 146, превод мој.). У поменутој књизи Семјонова срећу се и овакве тврдње: „Искуство из прошлог периода великог отаџбинског рата унело је битне поправке у нашу доратну теорију... Многе поставке, које су изгледале непобитне, чак и доказане војно-историјским искуством, претрпеле су суштинске измене још на самом почетку отаџбинског рата. Посебно је био поучан почетни период рата у којем је теорија такозване маневарске одбране дошла у раскорак с праксом. Узрок томе био је: прво, околност што теорија покретне

одбране није осветљавала питање вођења такве одбране у различитим ситуацијама и, друго, јединице нису биле довољно обучене да воде такву одбрану у неповољној ситуацији која је изискивала неизбежно дуго одступање“ (стр. 133, превод мој).

Према томе, не би се могло рећи да је тактичка теорија била без мана и да је „у целини одговарала“ ратним условима.

Истичући преимућство Нијемаца које им је дало двогодишње ратно искуство, аутори наглашавају да је овај неравноправан положај био још јаче истакнут и „због злочиначког акта Јежова, Берије и њихових помоћника“ који су својом акцијом репресалија одстранили из армије велик број искусних и опробаних старјешина.

Прва, а и каснија фаза рата пружиле су совјетској теорији и пракси поучно, неоспорно сазнање да је тактички геније команданта обична самообмана уколико тактика није заснована на конкретној материјалној бази. Жеље и темпераментне црвене стрелице на топографским картама које су октоподском похљепом устремљене на плаве геометријске облике најчешће остају само свједочанство једне устрептале амбиције чији су корени окренути у празно. „Развој тактике Совјетске армије“ даје низ добро одабраних примјера нереалног постављања задатака јединицама, чиме је обиловао први период рата — период скупог отржењавања. Те одлуке засноване само на жељама, лишене реалног процјењивања и одлучивања, не само што су биле примјери лоше употребе јединица, већ су доносиле и горке тактичке и оперативне посљедице: велике губитке и губљење простора. Тако је, на примјер, 12. механизовани корпус уведен у противнапад у зони широкој 60 км, а дубина задатка је износила такође 60 км. Резултат овакве одбране имао је поражавајући ефекат. Јединице се нису пробиле ни 10, а камоли 60 км, а „12. механизовани корпус је у току борби изгубио главнину своје борбене технике“.

Пред сам рат совјетска „пешадијска дивизија је по својој структури превазилазила пешадијску дивизију немачко-фашистичке армије. Иако је у поређењу са немачком пешадијском дивизијом имала мање бројно стање људства, совјетска пешадијска дивизија је располагала већим ватреним могућностима. На пример, пешадијска дивизија је могла да из формацијског пешадијског оружја избаци у једном минуту 297 460 метака, а пешадијска дивизија немачко-фашистичке армије само 250 730 метака. Противтенковска артиљерија совјетске дивизије могла је да избаци у једном минуту 1620 граната, а противтенковска артиљерија немачко-фашистичке пешадијске дивизије од 900 до 1125 граната“. Али су ватрене могућности совјетске пјешадијске дивизије у првом периоду рата знатно смањене њеном нецјелисходном употребом. Дивизији је додјељиван фронт одбране и до 50 км ширине. Због тога је одбрана била без довољне тактичке дубине и густине, са равномјерно расијаним противтенковским средствима по ширини фронта и на тај начин без израженог тежишта противтенковске одбране. Такав, линијски, начин употребе пјешадијских дивизија, уз све остале неповољне околности, није био у стању, како то аутори истичу, да парира „тактичким начинима дејства непријатеља који су у извесној мери за њих (совјетске јединице) били неочекивани“.

Тај неочекивани начин била је „масовна употреба тенковских дивизија на уским одсецима фронта које су нападале у првим ешелонима моторизованих корпуса уз ефикасну подршку авијације, примена малих ваздушних десаната, а исто тако широко коришћење покретних предњих одреда ради дејства у оперативној дубини... Тако су се 2. и 3. тенковска група, које су нападале у садејству са 9. армијом, у периоду од 22. до 27. јуна 1941. године, пробиле 300 км и објединиле у рејону Минска“.

Организација противтенковске одбране поставила се пред совјетске јединице као прворазредни проблем који није био довољно сагледан у доратном периоду, или тачније, тек је ратна пракса тај проблем изbacила јасно и у пуном свјетлу.

Разматрајући све одлучујуће чињоце, аутори долазе до закључка да је први период рата био веома тежак и неповољан за развој тактике. Разлога има доста: нетачне процјене омогућиле су изненађење; мобилизација је обављена тек после напада непријатеља; пјешадијске дивизије ступиле су у борбу непопуњене људством и наоружањем по ратној формацији, без потребних позадинских јединица и ауто-транспорта; попуна јединица није се могла извести благовремено због принудног одступања; формирање резерви Врховне команде изазвало је слабљење јединица на фронту, јер су се од њих узимали средства и људство; није било довољно артиљерије, посебно противтенковске; ослабљене јединице, без довољно средства, браниле су се на широком фронту, па је то омогућавало непријатељу да се лако пробија; прецјењивале су се властите могућности и јединицама су постављани нереални задаци; садејство је слабо организовано; борбена дејства у првој фази рата показала су се неупоредиво тежим и сложенијим него што је то предратна теорија претпостављала; тенковске и механизоване јединице, подијељене међу армијама и слабо подржаване од артиљерије и авијације, дејствовале су са мало ефекта; одсуство садејства међу јединицама, неорганизовано повлачење, смањивало је могућност јаче и успјешније одбране, а ситуација се погоршавала и лабилним командовањем; одсуство чврстог, систематског командовања јединицама било је проузроковано и недовољним средствима везе.

Први период рата аутори убједљиво приказују као период тешких искушења у којима је сурова ратна пракса откривала све недостатке тактике, свих њених основних, саставних елемената. Оригинална практичка ратна лабораторија уносила је исправке уз највећу могућну цијену.

Искуство се нагомилава брзо истискујући субјективне кабинетске заблуде; масовни хероизам војника на фронту ублажава посљедице погрешних прорачуна и недостатке теорије, организације, артиљерије, тенкова, аутомобилског транспорта итд. Да би се успјешно борило и, напосљетку, побиједило, требало је истрајати и постепено обезбиједити убједљиву надмоћност совјетских јединица над њемачким. Требало је побољшати тактичке облике борбе напада и одбране, а основни кључ рјешења тог проблема лежао је, прије свега, у производњи.

Текст који обрађује други, трећи и четврти период рата открива читаоцу кроз обиље података и анализа гигантски напор концентрисан и подређен једином циљу — побиједити непријатеља. Да би се побиједило требало је концентрисати вољу читаве совјетске земље, у нападу и одбрани згуснути снаге и средства до максималних граница. То је постало основно правило совјетске тактике, правило изведено из искуства првог периода рата.

„Борбена дејства су потврдила, закључују аутори, да за успешан напад изваредан значај има стварање довољне густине снага и средстава на главном правцу, с тим да се помоћу њих створи одлучујућа надмоћност над непријатељем.“ Совјетска доратна правила су предвиђала да у нападу успјех може бити обезбијеђен ако се створи трострука надмоћност над непријатељем. Међутим, „таква надмоћност, као што је показало искуство из почетног периода рата, била је довољна само за пробој релативно слабе, недовољно дубоке одбране коју је непријатељ организовао 1941. године. А ево шта аутори кажу о тој њемачкој одбрани из првог периода рата: „Карактеристична црта организације непријатељске одбране била је стварање отпорних тачака („јежева“), прилагођених за кружну одбрану. Те отпорне тачке су се налазиле у ватреној вези једна за другом... Непријатељску одбрану која је била организована по систему самосталних отпорних тачака, било је могуће пробијати и плитким борбеним порецима на шта су Совјети постепено прешли у борбама 1942. године.“

Заједно са масовним и дубоким продорима совјетских јединица развијала се и усавршавала тактика одбране непријатеља. Већ крајем 1942. године њемачка одбрана организована по систему ватрених тачака и чворова отпора није могла одолијевати нападу совјетских јединица. Нијемци почињу прелазити на рововску одбрану. Послије пораза код Стаљинграда, па све до краја рата, Нијемци мисле и раде само на побољшању одбране.

„У пролеће 1943. године, карактер одбране немачко-фашистичке армије, у поређењу са одбраном која је примењена на почетку рата, коренито се изменио. Пред совјетским трупима појавио се нов задатак — задатак организације пробоја дубоке одбране непријатеља“. Надмоћност се повећавала петоструко, шестоструко па и више од тога.

Све поменуте околности одредиле су развој тактике напада Совјетске армије. Упоредо са нарастањем борбених могућности Совјетске армије, са повећањем искуства, вјештине организације и извођења напада, упоредо са повећањем дубине одбране непријатеља — расла је и тактичка густина јединица у нападу што је доводило до све већег раста надмоћности у снагама и средствима. Све се више сужавао одсјек пробоја, а повећавала дубина задатка. Борбени порци се све дубље постројавају. „У постројавање борбених поредака трупа уношене су суштинске промене. Било је укинута дељење борбених поредака на ударну и прикривајућу групу, изживела се такозвана групна тактика, а уместо ње је обновљен пешадијски строј, оформљена је дивизијска и корпусна артиљеријска група, појавила се артиљеријска група у пуку, а исто тако покретни одред за запречавање у дивизији

и корпусу... Садејство родова војске, авијације и специјалних јединица на бојишту је такође непрекидно усавршавано. Команданти нису организовали садејство на картама у штабовима, као у првом периоду рата, већ непосредно на земљишту... Напад јединица од другог периода рата обично је почињао из непосредног додира са непријатељем.“

Занимљив је закључак аутора и у вези са темпом напада. Упркос сталне тенденције сужавања одсека пробоја, дубљег ешелонирања, масовнијег коришћења бункера, артиљерије и авијације, пораст темпа напада је био врло релативан, а у четвртом периоду рата чак је остао у границама ранијег периода. У вези са овим питањем „појавила се извесна противречност — оперативна вештина је захтевала да се пробој остварује брзо и великим темпом, а тактика није могла извршити захтев“. Разлози који су темпу напада постављали ограничење били су: усавршена одбрана непријатеља, недостатак већег броја тенкова за непосредну подршку пешадије, недостатак далекометне артиљерије, слаба покретљивост пешадијских јединица и недовољна тајност у припреми борбе што је онемогућавало јединицама да постижу изненађења.

За развој тактике одбране први период је био више него неповољан и дао је искуства како не треба поступати. Основне слабости одбране које је та тешка фаза рата открила биле су: слаба противтенковска и противваздушна одбрана; плитки борбени пореци пешадијских јединица; слабо обезбјеђење спојева и бокова; одсуство непрекидне линије ровова; слаб и нереспективан отпор ватре заснован на пушчано-митраљеској и минобацачкој ватри.

Већ у почетку 1942. настају промјене. Ојачава се противтенковска одбрана и повећава дубина одбране. У 1943. години совјетске јединице су потпуно узеле иницијативу у своје руке. То је фаза напада и, уколико се јединице бране, то чине привремено. Та се одбрана знатно разликује од оне из првог и другог периода рата. „Карактеристична црта одбране из тог периода рата била је организација одбране у кратком року, често ограниченим снагама и средствима, у непосредном додиру са непријатељем, а понекад под ударом надмоћнијих непријатељских снага. У тим условима за решавање одбрамбених задатака у тактичкој зони је ангажована велика количина снага и средстава маневром корпусних, армијских, а понекад и фронтонских резерви, што је омогућавало да се остварују велике густине и да се успешно одбијају непријатељски напади.“

У сљедећој, четвртој етапи рата, још јаче су се истакли основни елементи одбране совјетских јединица, елементи које је јасно одредила пракса одбране код Лењинграда, Одесе, Севастопоља, а нарочито код Курска. Слично нападу: повећана је дубина тактичке одбране (два појаса), сужене су одбрамбене зоне јединица на главним правцима, повећане су тактичке густине, ојачано је инжињеријско уређење положаја. „Дејства бранилаца су се одликовала великом активношћу“.

Чврстину и несавладљивост одбране у првом реду је, по мишљењу аутора, обезбиједила противтенковска одбрана. Ту се не

мисли само на противтенковска средства већ и на све оне карактеристике одбране које су већ поменуле. Аутори истичу велику улогу тенка и самоходне артиљерије у ојачању противтенковске одбране. „Укопани тенкови и самоходна артиљеријска оруђа су се почели широко користити као ватрена средства која цементирају борбене поретке пешадије.“ Једно важно искуство на које упозоравају аутори јесте то да је „противтенковска одбрана преслаба основа совјетске одбране“. „Једна од најважнијих страна развоја тактике одбране, закључују аутори, била је непрекидно повећање активности совјетске одбране. То је нашло свој израз, пре свега, у широкој употреби масовних ватри и концентрација ватри артиљеријских група, почевши од даљних ватрених напада, па до извођења смелих и одлучних противнапада и противудара другим ешелонима.“

Прва фаза рата за Совјетску армију, за развој њене тактике, представљала је мучно и надаре поучно искуство. Заправо то је била једна тешко плаћена школа чије су лекције у каснијим фазама рата одлично искоришћене. Тактика напада и одбране Совјетске армије битно се мијења и разликује од оне из првих дана рата. Но, ти нови тактички поступци, прилагођени захтјеву времена, имају своју основу и историју. Они су се развијали и усавршавали оним темпом којим је расла производња наоружања и друге опреме, оним темпом којим је командовање и лични састав уопште, та квантитативно и квалитативно нарасла средства, знао што боље употријебити, односно пронаћи организацијска рјешења и тактичке облике у којима ће та средства борбе, уз остале одлучујуће чиниоце, бити најцјелисходније употријебљена.

У четворогодишњем гигантском сукобу на живот и смрт, у непрекидном тражењу најбољих путева ка победи, у обостраној беспощедној ратној активности, облици дејстава у одбрани и нападу стално су се мијењали. То непрекидно, задихано мијењање веома прегледно и успешно је дато кроз сва поглавља књиге. Идући од једне фазе рата до друге видимо како почетне предности њемачке армије постепено јењавају да би, на концу, потпуно постале својина Совјетске армије.

У развоју совјетске тактике, свих облика борбених дејстава, присутна је сила — материјална сила: прекаљени човјек и силна борбена средства која му обилато шаље позадина. Довољно је бацити само летимичан поглед на неке податке о расту тактичке густине које нам пружа књига. У новембру 1941. тактичке густине (снаге и средства) пјешадијске дивизије у одбрани на 1 км фронта кретале су се овако: оруђа земаљске артиљерије — најчешће до 2, тенкова — више без њих, а највише 2, оруђа ПТА — 1—3, минобацача — 1—4; највише 1 пјешадијски батаљон. У октобру 1942. слика се мијења особито у погледу густине оруђа и минобацача. Густина оруђа земаљске артиљерије се креће 7—8, минобацача 7—8, ПТО 5—13. Средње тактичке густине на 1 км фронта у одбрани, које су оствариване у разним периодима, биле су ове: у првом периоду — пјешадијски батаљони 0,8; артиљерија и минобацачи — 15; ПТА — 4, тенкови и СО 2. У другом периоду, — пјешадијски батаљони — 1, артиљерија и мино-

бацачи (без 50 мм) — 30; ПТА — 6, тенкови и СО — 2,5—3. У трећем периоду: пјешадијски батаљони — 1; артиљерија и минобацачи — 30; ПТА — 7; тенкови и СО — 2.

Занимљиви су и подаци о кретању густине минирања у тактичкој зони на главним правцима, на 1 км фронта. Пред Москвом 1941. године та густина је била (у комадима): противпјешадијских мина 250, а противтенковских 540; код Стаљинграда, у јулу 1942. противпјешадијских 650, противтенковских мина 780; годину дана касније, код Курска, противпјешадијских 1700, а противтенковских 1500.

Оно што је имало пресудан значај за развој тактике одбране исто је тако било одлучујуће и за развој тактике напада. Искуства и нова средства борбе пружала су и омогућавала усавршавање облика борбених дејстава. Овдје се, наравно, ни у једном тренутку не губи из вида „мајсторство команданата“, штабова и борачког састава и њихови напори у изналажењу најбољих форми борбе у току дејстава и увијек у непрекидном тактичком „надметању“.

Пратећи историографију тактике напада и одбране изложену у књизи, читалац прати: прије свега узлазни развој тактичких густина, начине како се остваривала надмоћност на правцу главног удара — углавном концентрацијом масе снага и средстава цјелисходно компонованих, прати пораст темпа напада који је пропорционалан расту материјалне силе Совјетске армије и систематском опадању те силе код њемачке армије, а тијесно везано за ово посљедње, расте и дубина задатака. Из дана у дан оперативна вјештина је добијала све више могућности да од тактике захтјева и очекује сваки пут све више и боље.

Све што је речено о књизи „Развој тактике Совјетске армије“ само је легитимичан поглед на једно обимно штиво засићено мноштвом разноврсних података и то аутентичних, нових и занимљивих за изучавање искустава Совјетске армије и тенденција по којима је тај развој текао, па, донекле, и јаснијег назирања тенденција будућих путева.

